

Pero SUDAR

Bosna i Hercegovina groblje crkava

Prilog predavljanju knjige *Raspeta Crkva u BiH**

Uvodna napomena. Dok sam ovu knjigu ne znam po koji put više listao nego čitao, sjetih se Goetheove misli iz djela "Maksime i refleksije" da "ima knjiga iz kojih saznajemo sve, a ipak ne shvaćamo ništa". Ova misao uvelike vrijedi i za *Raspeta Crkva* u BiH, što bismo Vam je, uvaženi gosti, večeras željeli predstaviti. Od kada sam prije koji tjedan dobio njezin prvi primjerak, ja joj se zakonom neke nutarnje prisile vraćam, kao nečemu što nikako ne mogu do kraja dolistati i dočitati. A zapravo sam je već svu pročitao i nekoliko puta prelistao. Kao da tražim u njoj ono što ona nema. Nema u njoj odgovora na pitanja koja nam se postavljaju a bez odgovora na njih mučno je, gotovo neizdrživo, živjeti.

Što je ova "knjiga"? Ovdje se, ustvari, i ne radi prije svega o knjizi. Više je to slika, znak i poruka. Ne govorim o slici zato što je ispunjena fotografijama, nego jer pokazuje, odslikava zlo koje je učinjeno. I koliko god jasno pokazuje što je učinjeno donoseći materijalne dokaze, ne odgovora na mučna pitanja o povodima i razlozima zbog kojih je sve to učinjeno. Možda u nekoj nezatomljivoj potrebi da dodem do ovog drugog, ja joj se vraćam i vraćajući se shvaćam istinitost navedene Goetheove misli.

Zašto je tiskana? Ni tisuće knjiga ne bi moglo dati razumu shvatljiv a srcu prihvatljiv odgovor kako i zašto se ovo i sve ono što iza ovog stoji moglo dogoditi? Na temelju osobnog iskustva, uvjeren sam da će svatko, tko ovu knjigu uzme u ruke i barem je prelista, osjetiti okus gorčine i nemoći i vjerojatno se zapitati da li bi bilo bolje da nije izdana?

Stoga mi se čini da predstaviti ovu knjigu nije moguće bez pokušaja da se da odgovor: zašto je tiskana i koja joj je poruka? Za-

* Riječ je o monografiji *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini. Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1891.-1996.)*, predgovor napisao kardinal Vinko Puljić, nakladnici Hrvatski informativni centar, Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine i Hrvatska matica iseljenika Bosne i Hercegovine, Banja Luka - Mostar - Sarajevo - Zagreb, 1997. Monografija je predstavljena 20. ožujka 1998. u Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji u Sarajevu.

to vam neću govoriti o onome što i sami možete vidjeti, tj. da je potpuno uništeno 188, teško oštećeno 162 i lakše oštećeno 230 crkava, 30 samostana, 164 groblja, sve skupa uništeno ili oštećeno 1000 sakralnih crkvenih objekata. Kad se ovo pribroji tisućama crkava i samostana srušenih od vremena Gota i Avara od 4. do 7. i Turaka od 14. do 16. stoljeća, ova zemlja postaje grobištem crkava. Dopustite mi nekoliko misli na pitanje treba li i čemu ima služiti ova i ovakva knjiga. To mi se čini napose važnim u vremenu kada se očite činjenice s jedne strane niječu a s druge, možda donekle i spravom, potiče se pa i naređuje da u ime sretnije budućnosti imamo zaboraviti sve ružno i izbrisati sve razlike koje nas u ovoj zemlji čine onim što jesmo.

Ova knjiga svjedoči riječju i slikom istinu o nečem što se dogodilo. Ono što ona pokazuje i dokazuje jest veliko zlo. Ostaje, međutim, veliko moralno pitanje može li se skrivanjem istine o onom što se dogodilo izbrisati ili bar umanjiti učinke počinjenog zla. Prešutjeti, zaboraviti zlo prošlosti zbog bolje budućnosti pripada u moralnu obvezu, ali samo uz neke temeljne pretpostavke. Prva od njih jest svakako sigurnost da sadašnjim i budućim generacijama neće biti rečeno da zla uopće nije bilo. Mi smo, nažalost, svjedoci da se tijekom cijelog rata u ovdašnjim medijima uporno govorilo i pisalo kako neke vojske i armije nisu progonile ljude niti uništavale vjerske objekte. Bilo je ravno izdaji reći samo dio istine koju ova knjiga dokazuje.

Druga moralno sigurna pretpostavka trebala bi jamčiti da se prešućena istina, odlukama jačih, neće pretvoriti u svoju suprotnost. Ali zaniijekana i krivo tumačena istina jest uvijek sjeme novog zla. A ovdje je toliko zla da ga više fizički ova zemlja ne može nositi a da ne eksplodira jače od najrazornije nuklearne duhovne bombe. Povijest ove zemlje danas se tumači tako da sve više od učiteljice postaje varateljicom onih kojima je namijenjena. A ona je takva da bi je odsada, da postane i ostane učiteljicom, trebalo pisati pod zakletvom i čitati na koljenima! To je prvo ne samo opravdanje nego i obveza izdavanja ove knjige. Ona želi svim istinoljubivim ljudima jasno pokazati dio istine o onome što se dogodilo s Crkvom katoličkom u BiH. Ona je i svjedočanstvo da se o bolnim istinama može i treba govoriti iscjeliteljski.

Krajem prošlog tjedna nekoliko puta sam prošao pokraj mjesta gdje je stajala Ferhadija u Banjaluci. Ne znam zašto su me ljudi, koji su mi dolazili u susret, podsjetili na prolasku nas školske djece ispod groblja. Svakog dana, odlazeći u školu i vraćajući se, trebali smo proći ispod tri katolička i dva muslimanska groblja. Nikad se nismo navikli da taj dio puta prolazimo kao onaj ostali. Tu smo uvijek postajali tiši i ubrzavali smo hod. Uči-

ni mi se da upravo tako čine građani Banjaluke prolazeći pored mjesta gdje je stajala prekrasna bogomolja. Možda su baš zato na tom mjestu u tijeku radovi na uređenju parka sa stazama za šetanje i klupama za odmor. Ostavljeno je mjesta i za veliku fontanu. Pitao sam se, da li se žuborom njezine vode kani zatomiti glas što će ga ljudi morati slušati iz njezinih temelja kojih više nema. Čemu primjer Ferhadije u govoru o srušenim crkvama i samostanima, pitat će netko? Uzeh ga da i tako podsjetim da ovdje govorimo o jednoj od tri strane iste rane.

Ni jedna religija kao takva nije ni povod, ni razlog, ni cilj ni metoda ratovanja. Ali možda su religiozne zajednice najviše doživjele na sebi ratne posljedice, zapisa jedan od autora u ovoj knjizi.

I ovom prigodom naglašavam svetu obvezu svih braniti ovu istinu i snagom vlastite vjere za dobro čovjeka.

Ostaje važno pitanje da li je moguće na ovakav način izbrišati sjećanje, odagnati osjećaje krivnje i zločina? Čvrsto vjerujem da nije! I zato se takvim pokušajima treba usprotiviti čuvanjem spomena, koji će vikati i pozivati da naš hod do mirnijeg i sigurnijeg sutra vodi ne više samo pored nego preko ovog svojevrsnog grobalja. Groblja su u svim kulturama smatrana svetim mjestima. To ovoj od Boga nam danoj i zadanoj zemlji daje još jedno svojstvo koje dodatno obvezuje. Sve što nam je od Boga na ovome svijetu dano, u nekom smislu uvijek nam je i zadano! Zato bi u povorci, koja njome prolazi, trebalo biti što manje bahatih i samodostatnih njezinih prekrajača i bezbožnih i neljudskih tumača njezine povijesti i sadašnjosti. Treba nam smjernih i odmjerenih, vjernički i ljudski otvorenih graditelja budućnosti, u kojoj će biti mjesta za sve što djeca ove zemlje jesu i što im treba da to sve više postanu i trajno ostanu. Zla je u povijesti ove zemlje bilo toliko da bi u njemu mogla potonuti budućnost svih.

Crkva nije i ne može biti samo ono što se vidi i ono što se o njoj iz knjiga zna. Ona je prije, iznad i nakon svega i u svemu tajna odnosa i mjesto susreta Boga i čovjeka. Sve ove slike porušениh i oštećenih sakralnih objekata ne predstavljaju samo građevine koje su bile pa ih više nema. Dok su ponosno stajale diljem ove zemlje, bile su znakovi živih zajednica onih koji u tu tajnu vjeruju. Danas su one vidljivi znakovi nevidljivih i dubokih rana na tijelu zajednice, Crkve u BiH. Ta Crkva nije apstraktna stvarnost. To su živi, posve konkretni ljudi. Njima je oteto ne samo ono od čega su snagom svoje vjere živjeli nego i ono gdje su živjeli i gdje su smisao života nalazili. I zato je u svemu ovome zlu dobro što Crkva nije ostala pošteđena kad je već zlo pogodilo ljude. Kakva bi to tragedija bila da su crkve ostale a kuće i sve drugo porušeno?

Ova monografija patnje i stradanja treba poslužiti i kao trajno svjedočanstvo o neraskidivu vezu, koji je vezao, veže i vezat će hrvatski katolički puk ove patničke zemlje s Crkvom Kristovom. Raspeta na Kalvariji svoje i u vihoru ovog zla dokazane vjernosti Bogu i čovjeku, ona i ovim izdanjem želi potvrditi svoje temeljno i trajno opredjeljenje: ostati uza svoje sinove i kćeri koji najviše pate. Koliko god, iz Kristove muke ali i vlastitog iskustva kroz povijest i sadašnjost, bila sigurna da će joj mnogi pružiti gorčinu oca i otrov nerazumijevanja, ona ne smije prestati s križa vikati "Žedna sam!" Neće vikati zbog sebe. Vikat će zbog čovjeka. Zbog svih onih bez kojih ne bi bilo ni nje kao što bez nje ne bi bilo njih.

Ostaje bolno pitanje žele li je još čuti oni koji, ponajprije zbog sebe, njezin krik ne bi smjeli prečuti. Zato je ova knjiga veliko krvlju napisano pismo, vapaj i zov ove Crkve upućen mnogima. Ipak je upućen najprije njezinim sinovima i kćerima. Bez njih ni njoj ni njima nitko ne može pomoći.

S njima i uz pomoć Neba, koliko god zastrašujuća bila bol i umiranje, njezina i njihova povijest svjedoči da im nitko ne može nasmrtno odmoći. Crkva je upravo zato Crkvom jer vjeruje u uskrsnuće, pobjedu života nad smrću, nade nad beznađem, svjetla nad tamom. Ta njezina vjera rađa plodovima u srcima i dušama, u životima njezinih članova. Ova je knjiga jedan od znakova da nad ponorom groba, ova Crkva želi vjerovati u zoru novog uskrsavanja. Tu vjeru i nadu želi posredovati svima. A ponajpače domaćima u vjeri! Njezina trajna vrijednost će biti, ako se s njezinih stranica u obeshrabrena srca i ranjene duše prospe sjeme nove nade i nove vjere da je Bogu sve moguće.

Sarajevo, 20. ožujka 1998.